

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning,
folkloristik och kulturhistoria

2023
Årgång 146

Utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur
i samarbete med Institutet för språk och folkminnen och
Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar vid Lunds universitet

SWEDISH DIALECTS AND FOLK TRADITIONS

Journal of dialectology, sociolinguistics,
folklore research and cultural history

Founded in 1878 by J. A. Lundell

Published by

THE ROYAL GUSTAVUS ADOLPHUS ACADEMY FOR SWEDISH FOLK CULTURE,
UPPSALA

in collaboration with

THE INSTITUTE FOR LANGUAGE AND FOLKLORE and THE FOLKLIFE ARCHIVES
WITH THE SCANIA MUSIC COLLECTIONS AT LUND UNIVERSITY

Principal editor:

MATHIAS STRANDBERG

Editors:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL and LENA WENNER

Editorial board:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2023

Volume 146

Distributed by Eddy.se

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning, folkloristik
och kulturhistoria

Grundad 1878 av J. A. Lundell

Utgiven av

KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN FÖR SVENSK FOLKKULTUR, UPPSALA

i samarbete med

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN OCH FOLKLIVSARKIVET MED
SKÅNES MUSIKSAMLINGAR VID LUNDS UNIVERSITET

Huvudredaktör:

MATHIAS STRANDBERG

Redaktörer:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL och LENA WENNER

Redaktionsråd:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2023

Årgång 146

Distribueras av Eddy.se

Årgång 146. H. 349 från början

Samtliga forskningsartiklar som publiceras i tidskriften har genomgått anonymiserad kollegial granskning av minst två granskare. – All research articles published in this journal have undergone double-blind peer review by at least two referees.

I citat efter äldre källor kan stötande språkbruk förekomma. – Quotations from older sources may contain offensive language.

© Författarna

Sättning och omslag: Mathias Strandberg

Distribution av den tryckta upplagan:

eddy.se ab

e-post: order@bokorder.se

Box 1310, 621 24 Visby. Telefon 0498-25 39 00

<http://kgaa.bokorder.se>

Tidskriftens webbplats: <https://publicera.kb.se/svlm/>

Tidskriftens e-postadress: svlm@gustavadolfsakademien.se

ISSN: 0347-1837 (Print)

ISSN: 2004-9242 (Online)

Innehåll

HANS-OLAV ENGER, Verdifullt om verbkongruens. Anmeldelse av Adam Horn af Åminnes doktoravhandling	7
BLANKA HENRIKSSON, »Man är liksom alltid mittemellan på något sätt». Gränsöverskridningar i ett intervjumaterial om migration från Finland till Sverige	23
BENGT AF KLINTBERG, Högtidsstunder i Ulvaboda. Om Ivar Andersson och hans berättarkonst	47
ISAK LIDSTRÖM, Baseboll för anarkister. Om brännbollens etablering i Sverige vid sekelskiftet 1900	73
SARAH WIKNER, SAARA HAAPAMÄKI och VIVECA RABB, Variation mellan kort- och långstavighet i finlandssvenskt talspråk	93
LARS-ERIK EDLUND, ERIK MAGNUSSON PETZELL, CAROLINE SANDSTRÖM, MATHIAS STRANDBERG och LENA WENNER, Litteraturkrönika 2023	121

Meddelanden och aktstycken

OLLE KEJONEN, Tre samiska lånord i meänkieli	137
CAROLINE SANDSTRÖM, Meddelande angående <i>Ordbok över Finlands svenska folkmål</i>	143
Per Larssons »Öfversikt af Färsmålen». Utgiven och kommenterad av Mathias Strandberg.	144

Minnesord

Gösta Arvastson 1943–2023. Minnesord av Anders Gustavsson	159
Nils-Arvid Bringéus 1926–2023. Minnesord av Birgitta Svensson.	165
Gunnar Nyström 1939–2021. Minnesord av Yair Sapir	169

Litteratur

Katarina Ek-Nilsson et al., <i>Min mormor. Kvinnoliv i en annan tid</i> . Rec. av Eva Helen Ulvros	173
Terry Gunnel (red.), <i>Grimm ripples: The Legacy of the Grimms' Deutsche Sagen in Northern Europe</i> . Rec. av Alf Arvidsson	179

Högtidsstunder i Ulvaboda

Om Ivar Andersson och hans berättarkonst

Av Bengt af Klintberg

Abstract

This article aims to depict a storyteller in the province of Blekinge in southern Sweden, Ivar Andersson (1899–1987), and his storytelling language. A part of his voluminous repertoire of stories and accordion music was documented in March 1970 by the current author and his colleague. Ivar Andersson answered a call regarding local legends from Bengt af Klintberg who was working at Radio Sweden at the time. A meeting was arranged to collect material for a radio programme and a series of folk music records. The article begins with a short biography of Ivar Andersson, primarily based on books by ethnologist Lynn Åkesson and Swedish emigration specialist Ulf Beijbom. The language in seventeen of Ivar Anderson's stories is then analysed. All stories belong to those recorded during the meeting in Ulvaboda and they are rendered unabridged at the end of the article. The language used is characterised by a rich vocabulary, a frequent use of dialogue, repetitions of dramatically important elements, linguistic features aiming at establishing contact with the listeners and a conscious use of names of people and places in the stories. Recurring topics in the seventeen stories are encounters with a ghost called the Knight of Ebbeboda and stories about a local character, the former navy Snus-Henrik (Snuff Henrik).

Keywords: Ivar Andersson, folklore documentation, storyteller, narrative style, legend, ghost story, Swedish-American, navy, Blekinge, Kyrkhult.

När berättaren och spelmannen Ivar Andersson gick ur tiden den 2 juni 1987 hade han genom sina framträdanden i radio och TV gjort sig känd som en framstående berättare. Min nekrolog i *Dagens Nyheter* den 26 juni avslutades med en förhoppning om att exempel på hans berättarkonst skall kunna ges ut i bokform. Det är också vad som har skett. Inte mindre än fyra böcker har lämnat tryckpressarna.

Bengt af Klintberg, professor, Lidingö. bengt.afklintberg@telia.com

af Klintberg, Bengt, 2024: Högtidsstunder i Ulvaboda. Om Ivar Andersson och hans berättarkonst. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2023 (146), s. 47–72. – af Klintberg, Bengt, 2024: Memorable treats in Ulvaboda: On Ivar Andersson and his Art of Storytelling. In: *Swedish Dialects and Folk Traditions* 2023 (146), p. 47–72. – DOI: <https://doi.org/10.69824/svlm.146.25708>

Denna artikel publiceras under villkoren i Creative Commons-licensen CC BY 4.0, som tillåter användning, spridning och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat. – This article is published under the conditions given in the Creative Commons license CC BY 4.0, which allow use, distribution and reproduction in any medium, provided that the original work is cited correctly.

Forskningsartikel. Denna artikel har genomgått dubbelblind sakkunniggranskning. – Original research article. This article has undergone double-blind peer review.

© 2024 författaren. – © 2024 the author.

Ivar är huvudpersonen i Lundaetnologen Lynn Åkessons doktorsavhandling från 1991, *De ovanligas betydelse*, en studie av sydsvenska bygdeoriginal. Avhandlingen innehåller en rik exemplifiering ur hennes bandinspelade och i efterhand utskrivna intervjuer med Ivar Andersson, uppteckningar som nu finns i Folklivsarkivet i Lund (LUF M 20673–20677). De berättelser som hon citerar har inte valts i första hand för att ge prov på Ivar Anderssons berättarkonst utan för att belysa hans roll som särling i lokalsamhället. De kommer därför inte att kommenteras närmare i den här artikeln, där fokus ligger på berättarrollen.

Året efter Lynn Åkessons avhandling utgav Svenska Emigrantinstitutets dåvarande chef Ulf Beijbom boken *Berättarkungen. Ivar Anderssons amerikahistorier* (Andersson 1992). Boken innehåller ett urval av historier om åren i USA som Ivar lämnade efter sig på ljudband och i manuskriptform. Den är försedd med en 48-sidig biografisk inledning där Ulf Beijbom redovisar sin forskning om Ivar Anderssons äventyrliga tillvaro i USA:s svenskbygder på 1920- och 30-talen. Historierna bärs upp av en frodig berättarglädje, men det muntliga berättandets speciella stildrag är borta. De har blivit folklivsskildringar, litteratur i skriftlig form.

Detsamma gäller de två böcker med efterlämnade berättelser som har utkommit genom Kyrkhults Hembygdsförenings försorg. Titeln på den första, utgiven 2014, är *Ivar i Ulvaboda. En av Sveriges främsta berättare*. I de flesta av berättelserna porträtterar Ivar med humor och medkänsla människor som han minns från sin uppväxt i Kyrkhult. Den följdes fyra år senare av *Ivar Andersson berättar. Jakt och jägare*. Innehållet är här berättelser som speglar ett av Ivars stora intressen i livet, jakt. Flera av berättelserna trycktes första gången i en tidskrift för jakt. Två av dem («Arrowheads jätteälg», «Björnhistorier») ingår i Ulf Beijboms urval av Amerikahistorier från 1992.

Syftet med den här artikeln är att ge exempel på Ivar Anderssons muntliga berättarkonst, så som den speglas i utskriften av inspelningar gjorda våren 1970, då Ivar var sjuttio år. Vid mitt besök i stugan i Ulvaboda hade jag sällskap av den unge musikforskaren Gunnar Ternhag, som skötte om inspelningarna.

Inspelningsresan till Ulvaboda 1970

I slutet av december 1969 sände Sveriges Radio ett program där jag gav exempel på sägenberättandet i äldre tid. Avslutningsvis uppmanade jag lyssnare som kunde berätta sägner från sin del av Sverige att höra av sig. Uppropet resulterade i en relativt blygsam brevskörd, ett tjugotal brev. Det intressantaste kom från Ivar Andersson i Kyrkhult i Blekinge. Han återgav innehållet i en spökhistoria som fortfarande var känd av många i socknen, sägnen om Ebbemåla riddare. Brevet innehöll ytterligare ett par exempel på lokal sägentradition.

Mitt första brev till Ivar Andersson är daterat den 3 februari 1970. Där frågar jag honom om jag får besöka honom och spela in hans berättelser på band för att eventuellt kunna använda dem i ett kommande radioprogram om sägner.

Jag ber honom lämna personuppgifter om sig själv och vill också veta om han tidigare meddelat folktraditioner till något arkiv, t.ex. Folklivsarkivet i Lund.

Ivar Anderssons tre sidor långa svarsbrev från den 9 februari innehåller inledningsvis följande uppgifter:

Mycken tack för Edert brev. Det gläder mig mycket att Ni blev intresserad av Ebbemåla riddare. Jag medverkar gärna i en bandinspelning, och jag kan även skaffa fram andra personer som hört Riddaren och hans häst och som äro villiga att medverka.

Många andra sägner om både kloka gummor och gubbar känner jag till. Jag har till och med sådana bland mina förfäder. Jag är även i stånd att presentera en man som mött näcken. [– – –] Jag bor ensam, långt ute i skogen och har ingen telefon.

Jag är en gammal bygdespelman och har spelat in massor av låtar till arkivet i Lund. Berättat en del om emigrationen och överlämnat gamla emigrantbrev har jag också gjort. År 1958 medverkade jag i Sveriges Radio, i »Landskapsleken», en tävlan mellan Blekinge och Jämtland från Solliden på Skansen. År 1967 blev jag belönad för en berättelse i programmet »För oss äldre». År 1962 medverkade jag vid en kräftskaiva i Bialitt tillsammans med Lasse Holmqvist, Bengt Sjögren och Sten Broman. Samma höst spelade Holmqvist med sällskap in en film här i min stuga, som benämndes »Mannen i skogen». Den visades två gånger, den 5 och 9 maj 1963.

I senare delen av brevet presenterar Ivar en person för vilken Ebbemåla riddare var en skrämmande realitet:

Den person jag nämnde, som var ättling till den släkt av vilken Riddaren tog emot mutor, och som trots att han levat ett mycket hårt liv som rallare och som sådan inte fick frukta varken Fan eller hans mormor, var dödsförskräckt för Ebbemåla riddare. Han var övertygad att hela syndaskulden vältrats på honom.

Manne Briandt, rallarhövding och förste baningenjör vid SJ har i sin bok »Banbrytare» ägnat ett par sidor med två fotografier till honom. Briandt skrev 1961 en artikelserie i *Levande Livet* om de färgstarkaste rallare han mött. Främst på listan var denne man. Hans namn var Henrik Bengtsson med rallarnamn Snus-Henrik. Han hade enorma kroppskrafter och var i storlek en jätte. I *Levande Livet* (29/8 1961) berättar Briandt om hans bravader. Denne man var diktare och skrev dikter kilometervis på gamla cementsäckar. Jag lät trycka en del, och ett ex. medföljer i detta kuvert. Den första dikten handlar om Ebbemåla Riddare. Jag tror ni kommer att gilla den.

Själv har jag varit rallare på de stora nordamerikanska järnvägarna. En del av de rallare som byggde de svenska järnvägarna reste över när arbetet här var färdigt. Med dem följde berättelser om Snus-Henrik. När jag omtalade att vi bott som grannar i Sverige, blev jag inte trodd.

Det 48-sidiga häftet *Snus-Henriks dikter* trycktes 1947 med en teckning av en åldrad kraftkarl på framsidan. Priset den gången var 2 kronor. I dag är *Snus-Henriks dikter* en raritet.

När jag senare i februari 1970 träffade folkmusikforskaren Gunnar Ternhag

på Svenskt visarkiv, visade det sig att visarkivet hade inspelningar där Ivar spelar tvåradigt dragspel och berättar historier. Vi lyssnade tillsammans på banden och kom överens om att tillsammans besöka Ivar Andersson. Gunnar skulle för visarkivets räkning göra kompletterande inspelningar av Ivars reper-toar av dragspelslåtar och visor. Mina planer var i första hand att få material till ett radioprogram om Ebbemåla Riddare.

På eftermiddagen den 14 mars anlände vi med bil till Ivar Andersson i Ulvaboda. Boningshuset låg omgivet av snötäckta granar, och i en ladugårds-byggnad intill stod kobåsen tomma, de enda kvarvarande husdjuren var hans höns. Vi togs emot mycket vänligt och redan innan vi hade hunnit komma in i huset fick vi höra den första berättelsen, hur det kom sig att han var utrustad med en örnnäsa som på pricken liknade Karl XIV Johans näsa. Han installerade oss i en vindschammare där en brasa brann i en sättugn.

Efter ett inledande samtal där vi bekantade oss med varandra satte inspelningen av hans berättelser i gång. Jag hade redan i hans brev fått veta huvud-dragen i sägnen om Ebbemåla riddare, och före avresan hade jag läst en kort version av den som upptecknades av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, troligtvis år 1839 (Hyltén-Cavallius 1968 s. 106 f.). Nu fick Gunnar Ternhag och jag höra en betydligt utförligare version som följdes av flera berättelser om människor som råkat ut för Riddaren och blivit mycket rädda. En av dem var rallaren Snus-Henrik som han hade nämnt i sitt brev.

Så småningom tog vi en paus för att äta middag. Vi bjöds på stekta ägg från Ivars egen hönsgård, amerikanskt fläsk, köttbullar och kaffe, en meny som inte varierades under de tre dagar som vi var hans gäster. Under måltiden underhöll Ivar oss med berättelser som vi gärna hade haft på band, men tyvärr var bandspelaren avstängd. Den sattes åter på senare på kvällen, och klockan var över midnatt när vi gick till sängs. Då hade vi också fått höra Ivar spela på flera av sina dragspel.

Följande dag fortsatte inspelningsarbetet. Ivars förråd av historier föreföll outtömligt, och jag insåg att det bandade materialet skulle räcka till fler program än det om Ebbemåla riddare. Tillsammans med Ivar och hans jakthund pulsade vi i djup snö till Riddarehallen, den sten där det påstods att riddaren hade blivit ihjälslagen. När vi var tillbaka i stugvärmen fortsatte Gunnar att dokumentera Ivars dragspelsrepertoar, och vi fick höra häpnadsväckande historier om hans originella granne Snus-Henrik. På kvällen fick vi besök av vänner till Ivar, bonden Karl Eugen Svensson och bröderna John och Karl Vincent Svensson, båda skogsarbetare. De visade sig alla tre vara goda berättare, väl insatta i den lokala sägentraditionen. Även deras historier togs upp på band.

Den tredje inspelningsdagen var jag tvungen att åka till en bilverkstad i Kyrkhult för att få en trasig ventil i bilen lagad. Det gav Gunnar Ternhag tillfälle att under förmiddagen avsluta dokumentationen av Ivars musika-liska reper-toar, både instrumental och vokal, och få hans kommentarer till de enskilda musikstyckena. Under resten av dagen spelade vi in ytterligare ett stort antal berättelser som nu främst handlade om hans vän Snus-Henrik. På

kvällen anslöt sig åter bröderna John och Karl Vincent Svensson som visade sig dela mitt intresse för folkliga svartkonstböcker.

På morgonen den 17 mars lämnade vi stugan i Ulvaboda med en last av ljudband som innehöll åtskilliga timmar av inspelat material. Ändå hade vi intrycket att vi långtifrån hade fått med oss allt som Ivar kunde berätta. På hemvägen stannade vi i Hovmantorp i Småland, där Gunnar Ternhag spelade in Edith Samuelssons ålderdomliga repertoar av visor. Flera av visorna, liksom flera inslag i Ivar Anderssons musikaliska repertoar, kom senare att ingå i Svenskt visarkivs serie av LP-skivor, Folk Music in Sweden på skivmärket Caprice. Edith Samuelsson är representerad på skivorna *Skämtvisor och polsktrallar* och *Visor i skillingtryck*, Ivar på skivorna *Munspel och handklaver* och *Sjömansvisor och rallarvisor*.

Själv hade jag under besöket i Ulvaboda blivit övertygad om att Ivars berättelser skulle räcka till två radioprogram, först ett om rallaren Snus-Henrik, senare ett om Ebbemåla Riddare. Programmet om Snus-Henrik blev 53 minuter långt och sändes i radio lördagen den 18 juli 1970. Skådespelaren Torsten Wahlund medverkade som uppläsare av några av Snus-Henriks dikter. En presentation av programmet, »Snus-Henrik, rallaren och poeten», var införd i Röster i radio-TV nr 30, 1970. Programmet »Ebbemåla Riddare» sändes mer än ett år efter vårt besök hos Ivar Andersson, annandag påsk den 12 april 1971.

Ivar Anderssons biografi

De tre första av de fyra böcker som finns nämnda i inledningen innehåller biografier över Ivar Anderson. Den som trycktes tidigast finns i Lynn Åkessons avhandling *De ovanligas betydelse* (1991). Ivar Andersson är bokens huvudperson och har fått cirka 50 sidor. Lynn Åkesson nöjer sig med en biografisk skiss, eftersom syftet med studien inte har varit att åstadkomma en biografi utan att låta Ivar Andersson stå som exempel för bygdeoriginalens särlingskap i lokalsamhället.

I början av avhandlingen (s. 10) slår hon fast att de personer som har blivit kallade original har varit marginaliserade personer med ett avvikande, excentriskt beteende. »Valet av Ivar Andersson är inget representativt val» medger hon själv (s. 73). Han var nykterist och levde ett ordnat liv, var ofta anlitad som spelman och underhållare. För att få Ivar Andersson att passa in i bilden av ett original har Lynn Åkesson fäst sig vid de sidor i hans personlighet som handlar om särlingskap. Hon lägger stor vikt vid hans berättelse om vissellytet (se s. 64 längre fram i artikeln) och hur folk i grannskapet påstod att han var en bortbyting, och hon redogör för hans misogyni och avståndstagande från den ofta inskränkta gammalkyrkligheten i lokalsamhället.

Min egen uppfattning är att etiketten original inte passar särskilt bra på Ivar Andersson. Han var inte större original än många andra personer som har gått sin egen väg på grund av ett litterärt och dramatiskt uttrycksbehov. Hans

Vännerna Henrik Bengtsson och Ivar Andersson i gröngräset. Okänd fotograf omkr. 1945. Bengt af Klintbergs privata arkiv.

medfödda älskvärdhet gjorde att han bemödade sig om att svara mot den bild Lynn Åkesson ville teckna av honom. Men egentligen var han en diktare och entertainer som delade Lynn Åkessons fascination för original. Två av de viktigaste personerna i hans liv var bonden Ryssa-Pelle och rallaren Snus-Henrik, som båda fyllde högt ställda krav på avvikande, excentrisk livsföring. Båda bidrog till att förlösa Ivars diktarbegåvning, men själv såg han till att inte bli ett original som de.

Benämningen särling passar honom bättre än original. Men då ska man komma ihåg att särlingskapet infann sig rätt sent i hans liv. Han växte upp som ett av elva syskon och bodde under Amerikaåren hemma hos syskon eller i manliga yrkeskollektiv. Det var när han under andra världskriget blev kvar i Kyrkhult som han valde att inte ge upp sin personliga frihet för att gifta sig och bilda familj. Priset han fick betala var ensamhet, en ensamhet som tillfälligt bröts när han underhöll likasinnade med sina berättelser.

Den hittills mest uttömmande biografien över Ivar Andersson står Ulf Beijbom för i sin inledning till den bok där Ivars Amerikahistorier finns samlade. Han kallar inledningen »Amerika i Ivar Anderssons berättarliv», men biografien innehåller också en redogörelse för tiden före och efter de femton åren i Amerika. De följande uppgifterna är ett sammandrag av Beijboms forskningsresultat.

Ivar föddes den 20 juli 1899 som den näst yngste i en syskonskara på elva, sex flickor och fem pojkar. Fadern Sven Andersson hade övertagit farfaderns lilla skogsgård i Ulvaboda, men var mer byggmästare och konstruktör än

lantbrukare. Han åkte runt i södra Sverige och uppförde sågverk, kvarnar och framför allt stärkelsefabriker (Aronsson 1987). Ivar beundrade sin far men hade ett sämre förhållande till modern. Hon var en praktisk handlingsmänniska som saknade fantasi och inte begrep sig på den yngste sonen.

Kyrkhult är en av de socknar i Sverige där flest människor utvandrade till Amerika. Samtliga de tio syskon i Ulvaboda som nådde vuxen ålder emigrerade. Ivar Anderssons familj räknade släktskap med August Melander, en Kyrkhultsbo som gjorde karriär i USA som järnvägsbyggare. När Ivar som den siste av syskonen år 1923 reste till Amerika, bodde han först hos brodern Sven som var förman hos Melander. I två år arbetade han som rallare i Minnesota, ett arbete som innebar långvarig isolering i banvaktstugor under vintrarna. För Ivar innebar det många tillfällen för dragspelsmusik, berättande och jakt.

1925 flyttade han till systrarna Selma och Emma i svenskstaden Galesburg, Illinois, men efter bara ett halvår med arbete i en verkstad flyttade han till Chicago där han i flera år arbetade som isbärare, *ice-man*. Kylskåp hade ännu inte blivit uppfunna, och folk behövde regelbunden påfyllning av is i de skåp där maten förvarades. Det var ett tungt men välbetalt jobb, som även innebar att isbäraren varje dag mötte människor ur alla samhällsklasser. På 1950-talet skildrade Ivar Andersson sina erfarenheter i en serie artiklar i *Karlshamns Allehanda* som han 1967 gav ut i den lilla skriften *Is i Chicago*, hans första framträdande i bokform.

Under sina femton år i Amerika framträdde Ivar vid flera tillfällen som musikanter på dragspel och som entertainer; bland annat var han en virtuos på att härma fågellåten med visslingar och knäppningar med fingrarna. Under några månader 1927–28 var han tillbaka i föräldragården för att ombesörja reparationer. När han återvände till Chicago fann han att kylskåpen hade gjort entré, vilket innebar minskade arbetstillfällen för en *ice-man*. Under depressionsåret 1929 och de närmast följande åren var han som så många andra periodvis arbetslös. På världsutställningen i Chicago 1933 försörjde han sig genom att klippa silhuetter av älgar.

Ivar återvände till systrarna i Galesburg och bodde tillsammans med dem under de återstående Amerikaåren. Han fick anställning som tankbilschaufför hos bolaget Shell och körde ut olja och bensin till mackar och farmer. 1938 återvände han ännu en gång till Ulvaboda, där hans mor nu var så gammal att hon behövde hjälp med skötseln av gården. Strax därefter bröt andra världskriget ut och gjorde det omöjligt för honom att återvända till Amerika som han hade planerat. Han var nämligen värnpliktig korpral, vilket innebar inkallelser till tjänstgöring vid Blekingekusten.

År 1946 reste modern, då 89 år gammal, ännu en gång till Amerika, men Ivar blev kvar i Ulvaboda till sin död. Det innebar ansvar för gården, där det fortfarande fanns kor, gris och höns. Vid sidan av gårdens skötsel ägnade han sig åt skogsarbete och jakt. De olika arbetena i Amerika hade gett honom en järnfysik som han underhöll genom långdistanslöpning och cykling. Hans rykte som spelman och berättare spred sig i omgivningen, och han fick också

berättelser om upplevelserna i Amerika publicerade i ortspressen, jakttidsskrifter och *Folket i Bild*. I Leif Beckmans bok *Jägarhumor* ingår Ivars skröna om ekorrjakt i Ozarkbergen, dock utan att berättaren nämns vid namn (Beckman 1962 s. 166).

Det som gjorde Ivar Andersson känd som berättare även utanför närmiljön var två TV-program av Lasse Holmqvist från början av 1960-talet. Rubriken på det andra var som redan har nämnts »Mannen i skogen», och det följdes av fler framträdanden i radio och TV, ofta med Stig Tornehed vid Sveriges Radios redaktion i Växjö som intervjuare. Ivar blev också inbjuden till spelmannsstämmor runtom i landet.

Ulf Beijboms biografi avslutas med en inkännande beskrivning av Ivar Anderssons livssyn. Han gav aldrig uttryck för någon gudstro och kände sig stå i opposition till den konservativa religiositeten bland majoriteten av Kyrkhults invånare. Däremot kände han sig delaktig i hembygdens föreställningsvärld såsom den kom till uttryck i de gamlas berättelser. Han tog inte ställning till om det finns spöken och andra övernaturliga ting, men han berättade gärna om dem. Alla som lärde känna honom kunde vittna om att han aldrig tröttnade på att berätta. Ett bevis bland många är de 63 kassetter som finns arkiverade i Utvandarnas hus i Växjö.

Ivars berättarspråk

De flesta som hörde Ivar Andersson berätta sina historier reflekterade säkert inte närmare över hans berättarspråk. För dem var det tillräckligt att innehållet var dramatiskt och roande. Det är först vid en närmare analys som man upptäcker att det skiljer sig från vardagsspråket. De historier som Gunnar Ternhag och jag dokumenterade 1970 hade Ivar berättat många gånger innan vi fick höra dem. De hade genomgått en långsam förändringsprocess som lett till ökad åskådlighet och en alltmer avrundad form.

Ivar Andersson levde i Kyrkhult till sitt tjugofjärde år. Hans blekingska dialekt var säkert mer markerad i ungdomen än när han som äldre fick sin repertoar av berättelser dokumenterad. I bandinspelningarna från 1970 ingår också berättelser av Ivars grannar och släktingar Karl Eugen Svensson och bröderna John och Karl Vincent Svensson där de dialektala språkdragen är tydligare. Hos Ivar hörs de i enstaka ordformer som *ligget* i stället för riks-språkets *legat* och *nåna* i stället för *några*.

Det som karakteriserar Ivars språk är i stället det rika ordförrådet och förmågan att osökt växla mellan olika stilnivåer. I en av berättelserna om Ebbemåla riddare använder han till exempel den höglitterära frasen »ruvade på hämndplaner» utan att den upplevs som malplacerad, och den skämtsamma historien om Snus-Henriks förfäder Festamparna avrundas på ren byråkratsvenska: »Vederbörande myndigheter avslag hans begäran.» Av Ulf Beijboms biografi framgår att Ivar under åren i svenskstaden Galesburg läste och deklamerade

Kipling, Tennyson och Whitman och umgicks med studenterna vid Knox College (Beijbom 1992 s. 33). Antagligen hade han redan då författarambitioner som han inte talade högt om men som blev uppenbara efter hans död när de efterlämnade handskrivna manuskripten omhändertogs.

På senare år har intresset för muntligt berättande resulterat i två större studier av svenska folklorister. År 2017 utkom Ulf Palmenfelts *Berättade gemenskaper: Individuella livshistorier och kollektiva tankefigurer*, och 2021 utgavs postumt Barbro Kleins undersökning av faderns berättarrepertoar, *I tosaforornas värld. Gustav berättar*. Jag har läst båda med intresse, men min studie anknyter inte direkt till någon av dem. Anledningen är att de båda gäller vardagligt berättande som i språkligt hänseende inte skiljer sig särskilt mycket från annat vardagligt tal. Ivar Andersson representerar enligt min mening en äldre typ av berättare vars historier fått sin form genom otaliga framföranden. För hundra år sedan var sådana berättare vanligare än nu. Den norske folkloristen Rikard Berge fick många tillfällen att lyssna på deras berättarspråk, och han publicerade mellan åren 1915 och 1931 en serie artiklar med den gemensamma rubriken »Norsk eventyrstil». I dem urskilde han två olika berättarstrategier. Den ena kännetecknas av att berättaren själv blir synlig under berättandet genom personliga kommentarer och inpass. I den andra kan berättaren sagorna utantill och berättar dem i stort sett identiskt från gång till gång. Typiskt för berättarstilen är den rytmiska, ibland ramsartade utformningen (af Klintberg 2016 s. 175).

Ivar Anderssons berättande hör till den första kategorin. Många av hans historier har bevarats i flera inspelningar, och en jämförelse mellan dem visar att själva handlingsmönstret är fast och att många partier i berättelsen kan vara ordagrant lika. Men han kan också göra utveckelser som verkar vara födda i själva berättarögonblicket och utelämnar detaljer när han vill öka tempot.

Ett vanligt stildrag i muntligt berättande är att de agerande personernas yttranden återges, ofta i form av en dialog mellan två aktörer. Det bidrar till att göra personerna levande; berättaren får möjlighet att karakterisera dem genom deras sätt att tala. Sagoforskaren Sven Liljeblad, som utgav den småländske sagoberättaren Mickel i Långhults repertoar, noterar den viktiga roll som dialogerna har i hans sagor (Liljeblad 1981 s. 17). Bland berättelserna i slutet av den här artikeln är »Snus-Henriks frieri» ett fint exempel på hur ledigt och underhållande Ivar Andersson återger dialoger. Samtalspartnern är där Ivar Andersson själv, men det är inte han som är viktig i sammanhanget. Hans uppgift är att hålla samtalet i gång så att det inte förvandlas till en monolog.

Ett sätt för berättaren att höja dramatiken är att använda sig av gradvisa stegringar. När Ivar Andersson visade upp ett av sina dragspel för oss gav han ett vackert exempel på denna retoriska figur: »Jag har spelat på Drottningholms däck och på Gripsholms däck, jag har spelat för negrar och indianer, och jag har spelat för rallare och skogshuggare. Och jag har spelat på det för den store gangsterkungen Al Capone.»

Ett medvetet konstgrepp som bidrar till åskådligheten i Ivars berättelser är att han ofta upprepar en mening, fastän med delvis andra ord. Den som

läser en text behöver inte upprepningarna på samma sätt, eftersom orden inte försvinner vid läsningen. När man hör en berättelse bidrar de däremot till att förstärka bilderna för ens inre syn. I berättelsen om faderns svartkonstbok heter det: »Och prästen var en mycket hård gubbe, mycket hård karl var han.» I skrönan om den visslande gäddan får lyssnaren veta att de som bodde vid sjön skrämdes av visslandet: »De blev rädda för sjön. Förbaskat rädda blev de, förstår ni.» När Ivar berättar den välkända sägen om pigan som harvade med näcken, så säger han som generationer av sägenberättare före honom att pigan ska ha ett löst knutet förkläde på sig när hon tar grimman av hästen. Men till skillnad från dem låter han lyssnarna också veta hur förklädet ser ut: »Men hon måste ha förklädet på sej, ett randigt förkläde.»

En del av magin i Ivar Anderssons berättande sammanhänger med hans förmåga att upprätta en nära kontakt med lyssnarna. Gunnar Ternhag och jag fick uppleva hur vi drogs in i handlingen genom att han hela tiden riktade sig till oss. Det skedde med orden »Ni förstår» som han flitigt strödde in i berättelserna. I berättelsen »Riddaren blev ihjälslagen» finner man det inledningsvis i »Ni förstår, det var på den danska tiden», och längre fram i meningen »Och hon hade en fästman, han tyckte inte om detta här, förstår ni». I berättelsen om hur han ärvde Karl XIV Johans örnnäsa summerar han: »Jag var inte med själv, förstår ni, men så har det sagts.» Liksom vi upplevde Lynn Åkesson under sina intervjuer med Ivar Andersson den förtroliga stämning som han lyckades skapa. I sin avhandling skriver hon att deras kontakt alltid var varm och vänlig och att Ivar ofta och gärna talade till henne som till en bundsförvant (Åkesson 1991 s. 116).

Författare har möjligheter att skapa pauser och betoningar i sina böcker med typografiska medel som indrag vid nytt stycke och kursivering. I Ivar Anderssons berättelser förekommer ofta ett ord som används på ett liknande sätt, det lilla ordet »Jaha», uttalat med stark betoning på senare stavelsen. Ibland verkar det ha funktionen att bekräfta det sagda, men oftast signalerar det att en episod i handlingen är avslutad och en annan tar vid. Lyssnaren kan uppleva att ordet förstärker berättarens auktoritet och skapar en atmosfär av trygghet.

Till auktoriteten och trovärdigheten bidrar också alla de namn på personer och platser som förekommer i historierna. De presenteras med en enkel direkt-het som kan föra tanken till de isländska sagorna. »Det var den här gumman, änkan Kerstin Håkans» – så börjar berättelsen om händelserna som ledde till att Ebbemåla riddare blev ihjälslagen. En annan berättelse, den om barnmorskan som förorsakade en barnsängskvinnas död, börjar lika kortfattat: »Det var Tora-Pella-Töre.» Alla historier som tillhör den lokala sägentraditionen innehåller uppgifter om de orter där händelserna utspelade sig: Jutanäs, Kåringbygd, Brännarebygd, Skjutsmåla, Henningsmåla, Abborremåla, Ringamåla, Kräftemåla, Långsmåla. Denna topografiska noggrannhet är ett typiskt drag i traditionellt muntligt sägenberättande, och det är också de fasta formler som ofta avslutar berättelsen: »så sa de gamle», »jag var inte med själv, men så har det sagts» och »det händer mycket konstiga saker i världen».

Ivar Andersson som hedersgäst vid Folkloristiska sällskapets årsmöte den 1 juni 1985. Ivar demonstrerar för Bengt af Klintberg och Ebbe Schön hur Spiskrokvalsen låter när den framförs visslande. Okänd fotograf 1985. Bengt af Klintbergs privata arkiv.

När man läser utskrifter av Ivars berättelser kan man hitta detaljer som Ivar verkar ha improviserat fram och som förhöjer komiken. I »Snus-Henriks frieriet» säger Snus-Henrik åt den tioårige Ivar att se till att den åtrådda flickans mor Hanna inte kommer och stör under frieriet. Det kan han göra genom att tala om vädret; han kan till exempel säga: »Det är vackert väder i dag, och i morgon blir det nog ännu vackrare.» När Ivar möter Hanna upprepar han lydigt orden utan att Hanna hejdar stegen. Efteråt tillrättavisas han av Henrik: han skulle ha fortsatt att tala »om vädret och planeternas gång och solens gång och sådant där, om solförmörkelser – det är alla käringar intresserade av».

Vi kan vara säkra på att Snus-Henrik aldrig har sagt så, orden har kommit till när Ivar långt senare har berättat om frieriet. Det är naturligtvis också Ivars infall att Snus-Henrik lämnade efter sig spår i snön med sina bildäcksskor: »Goodyear – Firestone – Goodyear – Firestone». Det faktum att Henrik faktiskt gjorde sig ett par skodon av bildäck har satt i gång Ivars fantasi.

Några av de berättelser där Snus-Henrik uppträder verkar ha fantiserats fram gemensamt av Snus-Henrik och Ivar Andersson. Ibland innehåller de en detalj som ger en antydning om hur de kan ha uppstått. I historien »Karl XII och festamparna» ges en ledtråd i en liten bisats, »precis som i världskri- gen». Historien verkar ha kommit till medan andra världskriget ännu pågick. Man har suttit och samtalat hemma hos Ivar, och samtalet har kommit in på användningen av stridsgas i det pågående kriget. Det kan ha gett uppslaget till en skröna om soldater i Karl XII:s armé, förfäder till Snus-Henrik, som drev fienden på flykten med de gaser som producerades i deras egna magar.

Avslutningsvis kan det vara på sin plats att ställa frågan: på vad sätt skiljer sig Ivar Anderssons muntliga berättande från hans skrivna folklivsskildringar som har publicerats efter hans död? Det som främst faller i ögonen är att de skrivna berättelserna är mycket längre, i genomsnitt 4–5 trycksidor. Det innebär att de är betydligt detaljrikare, att de innehåller fakta, naturbeskrivningar och sidospår som inte är nödvändiga beståndsdelar i själva handlingsmönstret. De berättelser som finns återgivna på de följande sidorna är kortare och mer koncentrerade. Genom att de har berättats många gånger har ovidkommande detaljer slipats bort och detaljer som höjer dramatiken eller komiken lagts till. De har blivit muntlig berättarkonst, något som uppstår i samspel mellan berättaren och åhörarna.

Berättelserna

De följande sju berättelserna är bara en mindre del av alla de historier som spelades in i Ivar Anderssons stuga den 14–16 mars 1970. De har valts därför att de är representativa exempel på Ivar Anderssons berättarspråk. Merparten av dem, däribland sägnerna om Ebbemåla riddare, näcken och den döda barnsängskvinnan, tillhör den muntliga sägentradition som han lärde känna redan i unga år.

Berättelsen om när Ivar spelade dragspel för Al Capone får ensam representera berättelserna från Amerikatiden, som finns väl dokumenterade i Ulf Beijboms *Berättarkungen* (Andersson 1992). Där ingår en utförligare version av samma historia (s. 243–45). Tillsammans med »Flickan som slog efter myggen med en lövruska» belyser den dragspelsmusikens viktiga roll i Ivar Anderssons liv.

Ivars berättelser om Snus-Henrik, här representerade av fyra historier, verkar har blivit en del av Ivars berättarreperatoar först efter det att han återvänt till Sverige. Visserligen nämner Ivar i ett brev att Snus-Henrik var ett känt namn bland svenska rallare i Nordamerika redan tidigare (s. 49 ovan), men mitt intryck är att berättandet tog fart sedan han återknutit bekantskapen med Henrik efter hemkomsten till Sverige. Henrik Bengtsson hade då hunnit bli en känd gestalt i Kyrkhultsbygden (Simonsson 1965 s. 352).

Den avslutande berättelsen, »Flickan som la benen bakom nacken», hör till de frispråkiga historier som tidigare utgivare har valt att utesluta ur sina urval. Ivar Andersson skrev inte ner dem, och han berättade dem uteslutande för en manlig publik. Men historien förtjänar en plats i urvalet, eftersom helhetsbilden av hans reperatoar annars skulle bli ofullständig. Hans sagesman är den originelle Ryssa-Pelle, en av Ivars främsta förebilder som berättare.

*

Ebbemåla riddare

Jag har flera gånger hört Ebbemåla riddare och hans häst. När man har kommit nerifrån vägen och gått hit opp, när man kommer till backen härnere där han enligt sägen ska ha blivit ihjälslagen, så kommer det en häst – ibland travar den, ibland går den, ibland galoppar den – och jag har hört den flera gånger, och många människor med mej. Jag har stannat och jag har undrat: vad fasingen nu, vad är detta här för nånting? Men det syns ingenting, man kan inte se ett dugg.

Det var en person som bodde här under de kalle krigsvintrarna, jag var mycket utkallad då och han skötte mina kreatur. Han var från Asarums socken, han hade aldrig hört talas om Ebbemåla riddare. På kvällarna så gick han ner till Karingbygd och spelade kort med pojarna där. Och en kväll var jag hemma på permission. Då sa han: »Vad är där för en häst som springer härnere?» Då var det nysnö, det hade snöat ett par timmar förut. Detta här var vid tolvtiden på natten han kom. »Det var en häst som gick över vägen, jag har hört han flera gånger och det syns ingenting», sa han. – »Vi tar ficklampan och går ner, så får vi se om vi ser några spår.»

Och vi gick ner och lyste och lyste – fanns ingenting. Men han svor på hästen gick över vägen där nere, se. Där ridstigen en gång ska ha varit.

Riddaren blev ihjälslagen

Det var den här gumman, änkan Kerstin Håkans. Ni förstår, det var på den danska tiden, förrän denna här provinsen tillhörde Sverige. Hon lyckades att ta till sej två tredjedelar av Ulvaboda till Ebbamåla. Sen processa di i etthundrafemtio år om detta. Det är många, många, många generationer sen.

Gustav III skickade hit Fredrik Ribbing till att reda ut det här, så det blev fred och frid mellan byarna här nere. Men Fredrik Ribbing tog mutor och precis fastställde gränserna som Ebbamåla ville ha dem. Och han led av kalla fötter. Han måste ha en ung flicka i sängen varenda natt för han skulle kunna sova. Enligt sägen, se. Och de hade en vacker dotter i den norra gården i Ebbamåla, sägs det. Och hon skulle ju ligga jämte honom.

Och hon hade en fästman, han tyckte inte om detta här, förstår ni. Han ville ju helst ligget där själv (skratt). Ja, i alla fall, han ruvade på hämndplaner. Så enligt sägen så var Ribbing ute och red på sin vita häst, och härnere är en ridstig, han kom ridande på den. Drängen låg på lur vid den store sten härnere med en stor stake, och han slog honom i bakhuvudet så hårt han orkade med staken och slog ju ihjäl honom på fläcken, se. Han blev hängandes på hästen och hängde en hundrafemtio meter. Där föll han av, och där står stenen som påstås vara ett minnesmärke efter Ebbamåla riddare. Sen, för den här orättens skull, sägs det, så får han rida här i alla tider.

Måns Jude fick se riddaren

Många genom seklerna har sett den här riddaren. Och många, jag tror alla, har blivit förfärligt rädda för den. För längesen, kring 1890 kan vi säga det var, flyttade det hit en från Asarums socken som de kallade Måns Jude. Han hette Måns Jönsson, men han flyttade till Jutanäs, så fick han det namnet efter sej. Jude, Måns Jude. Han köpte gården utav en som hette Gisels Pelle, och i kontraktet så skulle Gisels Pelle ha två stadsskjutsar varje år, en vid midsommar och en vid jul. Till Karlshamn.

De hade varit vid Karlshamn, och det var midsommar och fint. Och de kom så där vid tolvtiden på natten hit ner till ett källarehus vid vägen. Där är en backe, där stannade de, vid gränsen mellan Ebbamåla och Jutanäs. De skulle ta sej en sup innan de kom hem. Då fick de se ut på mossen, där kommer det en som red på en vit häst. Rakt över diken och buskar gick det med en förfärlig fart, rakt ut mot vägen. Och när hästen hoppade över stängslet vid vägen, så gav den här ryttaren opp ett förfärligt ångestskri, ett jämmerskri som skar genom märg och ben, sa Måns Jude. Och på den andra sidan vid vägen var det ett stängsel, och hästen han svävade över det och rakt ner mot Källsjön.

Nu gick icke hästen riktigt vid gränsen utan mitt emellan backen där och gränsen. Och där är den rätta gränsen, men det visste ju icke desse två. I alla fall så frågade Måns Jude Gisels Pelle vad det var för en galning som var ute och red mitt på natten på det sättet. Hästen alldeles flög ju, sa han. Ja, Gisels Pelle svarade inte, för enligt de gamle ska man aldrig tala om ett spöke samma dag man sett det, för det är farligt. Ni förstår, man ska vänta till nästa dag. Så nästa dag fick Måns Jude veta sanningen, att det var Ebbamåla riddare.

Karl XIV Johans näsa

(Bengt: Du har ett väldigt ovanligt utseende. Stor örnnäsa.)

Ja, det är Karl XIV Johans näsa jag har. Karl XIV Johan var kronprins och min morfars mor var piga eller uppasserska här ner på Elleholms hovgård har det talats om för mej. Och när han fick se den här unga, vackra flickan så sa han: »Den ska jag ha i sängen i natt.» Och det var ju detsamma som befallning. Det fanns ingen återvändo på det, förstår ni. Så så kom min morfar till världen.

Men de hade ju en särskild fond eller kassa som betalade ut till kungliga snedsprång, och prästen i Jämshög på den tiden, han gifte bort min morfars mor till en uti Erikstorp, en bondson eller nånting i den stilen. Och de fick en ganska rundlig penningsumma, så min morfar, han kunde köpa hela Skjutsmåla, det är ju en hel by det. Han köpte hela Skjutsmåla. Och en annan son som de hade där, han köpte en gård i Henningsmåla, och en tredje son – de hade tre söner – han köpte en gård ner vid havskusten. Det är därför jag har fått en sådan näsa. Så har det talats om för mej. Jag var inte med själv, förstår ni, men så har det sagts.

(Bengt: Har du några syskon som har de här släktdragen?)

Ja, jag hade en bror, han är död, han hade detsamma. Men de andra, de liknade inte... Men sen har jag kusiner. Det är många som härstammar från min morfar. Jag hade en kusin som bodde i Hätteboda i Urshult. Hon var bondhustru där. Hon blev sjuk och kom till Växjö lasarett och skulle opereras. Och hon opererades. Och en dag kom överläkaren in till henne. Så sa han: »Ni är icke svensk.» – »Jovisst är jag svensk», sa hon, för hon visste inte om det här.

»Nej, det är ni helt enkelt inte, för ni tillhör latinfolken», sa han. »Det kan jag tala om för er, det ser jag väl på huden när jag skär i den», sa han. »Ni är latinsk.»

Och det visste inte hon, så hon sa det till mej en dag, att läkaren däroppe i Växjö hade sagt till henne, han hade ju rentav förolämpat henne, tyckte hon. Så sa jag: »Det var sant som han sade, det var sant det, för du är inte svensk, för du härstammar från Bernadottarna. Ja, det är ingenting att göra åt det!»

Om en hund som talade julnatten

Vi vet ju alla att klockan 12 på julnatten så kan alla djuren tala. Det var en som bodde i Abborremåla i Ringamåla socken, han hette Olle. Han lever ännu. Han var ute och gick klockan 12, han hade varit på ett gästabud eller hos någon och tatt sej några skarpa gökar. När han gick hem mötte han en hund. Och hunden han sa till honom: »Jag har farit vilse. Kan du säga mej hur jag ska komma hem? Jag bor i Ryd», sa'n. »Jag har varit ute och ränt och kommit på fel håll, och jag vet rakt inte vad jag ska ta mej till.»

Ja-a, Olle sa han blev så rädd, han blev så rädd så han skakade, men han sa bara »fortsätt», och han räknade upp hurdant han skulle gå, och hunden han fortsatte, men Olle sa: »Hädanefter går jag aldrig ut klockan 12 en julnatt!»

Våldgästningen i Kräftemåla

Jo, det här hände under orostiderna. Blekinge hade precis blivit svenskt, men här var ju en förfärlig villervalla. I Kräftemåla på en gård kom ett stort beridet följe, sade de gamle, en kväll och fordrade mat och logi, annars skulle de slå ihjäl alla i huset och bränna ner det. Men jag kan inte garantera om det var svenska knektar eller det var snapphanar. Det kunde lika gärna va det ena som det andra, för de var precis lika bra allesammans. Jaha.

De ställde till mat därnere, och bondkäringen hon fick opp några drängar däropp på andra våningen. Där var också eldstad. Och där kokte de vatten, en jäkla massa vatten. Och bonden han gav dessa här så mycket brännvin, eller de tog helt enkelt allt de fann i huset. Och de var druckna.

Och när de skulle gå, så välte de [gårdens folk] – för det var en trång pas-sage ut genom dörren – där välte de allt detta här vattnet och öste det på dom och skällade ihjäl allesammans, sade de gamle. Jag kan inte säga det var så, för jag var inte med, se.

Näcken i Brännarebygd

Det var en bonde i Brännarebygden i Kyrkhults socken som var ut och gick en dag längs med Björkefallaån. Där var en stor sten vid åkanten, och där på stenen låg en brokig, konstig häst och solade sej. Och Sören Bränn han såg ju genast det var ingen häst, utan det var näcken som hade krupit opp på stenen. Så sa han till honom: »Ligg där, medan jag går hem efter bössan, så ska jag skjuta dej.»

Och han gick hem efter bössan och sköt näcken. Och näcken stod på huvudet ner i ån och försvann, och ån blev full av blod. Och det gick en tid. Då hittade de ett skelett vid åkanten längre ner. Och det hade fullt av leder på vartenda ben, det var knappast annat än leder till hela skelettet. Och på revbenen var det fullt av leder, överallt bara leder. Sådant skelett har näcken, sa de gamle.

(Bengt: När hände det här?)

Detta hände nu på 1700-talet. Han hade en sonson, Sören Bränn, som kallades för Lassa Nisse. Han bodde också i Brännarebygd, på samma gård. Han var en stor trollkarl. Han kunde bota sjuka. Han kunde stämma blod på en hel svensk mils avstånd. Fick han bara veta var det blödde, så läste han bort blodflödet, stannade blod. Och botade alla svåra sjukdomar. Och hjälpte folk att hämnas på ovänner och sådant där, om de var mycket goda vänner med honom. Han läste bort sjukdomar var fasen som helst på folk.

Han också besvärades av näcken. Han hade hästar som gick i bete vid sjön, och näcken – för näcken var som en häst där, som en brokig häst – han betäckte det ene stoet, och stoet fick ett föl som hade hovarna bakvända, så i stället för att gå framåt som en häst med huvudet före så backade han jämt eller ryggade, som vi säger.

Han beslöt att straffa näcken för detta här. Han hade en piga, ett hårt fruntimmer. Och han och pigan de lyckades fånga näcken och sela honom. Och sen satte han pigan till att harva med näcken, till att harva mossarna, han hade stora mossar. Men hon måste ha förklädet på sej, ett randigt förkläde.

Och det sa han till henne när han gick ifrån henne på morgonen, att »nu innan du släpper hästen, så ta och lossa förklädesbanden, för annars följer du mä'n i sjön». Jaha, det gjorde pigan. Hon harvade om hela byn Brännarebygd, alla åkrar och alla mossar. Det gick som fasen, och det brann som en eld under harven, sa di, folket som var med på den tiden.

På kvällen så körde hon ner till sjön där de hade fångat näcken och lossade förklädsbanden och selade av hästen. Och precis som han fick selen av sej, så högg han förklädet och hoppade i sjön. Det var ju meningen att han skulle slitit pigan med sej då, förstår ni, men hon kom undan.

Det var berättelsen om när pigan harvade med näcken i Brännarebygden.

Om faderns svartkonstbok

Jo, min far han hade fått Lassa-Nissas svartkonstbok, han i Brännarebygden, trollgubben, för han ville inte ge den till sina söner, för hans äldste son var

en stor horkarl och den yngste han var för lättsinnig, han bara spelade fiol, sa han. Så far fick den. Han skulle gift sej med hans dotter, men hans dotter dog, så han kunde inte gifta sej med henne. Jaha.

Vi hade en gammal dalaklocka, och i den hade svartkonstboken sitt gömställe. Vi bodde då där borta där ladugården står. Och en vacker dag så kommer prästen, Rönbeck hette han. Detta var ju på 1800-talet, omkring 1880, före 1890. Min far var inte hemma, han var borta på sina arbeten, men min mor var hemma. Och prästen var en mycket hård gubbe, mycket hård karl var han. Han kom in. Så sa han: »Jag har hört att Sven Andersson här, han har en svartkonstbok. En sådan bok tillåter jag inte någon i min socken att ha. Får jag se den!»

Min mor hon hade vördnad för präster, hon var ju av gammal bondsläkt. Se, far min hade han inte fått nån bok av. Hon räckte honom boken. Han tog boken och körde. Han kom hit med hästskjuts och stal boken och körde iväg. Och vad han sen gjorde med boken, det vet jag inte, men han använde den tydligt när han läste ner den här som de hade läst upp på kyrkogården här borta som de inte kunde få ner sen.

(Bengt: Den historien ska vi ta och spela in också. Kan du berätta den med en gång?)

Den döda barnsängskvinnan som lästes upp ur graven

Ja män. Det var Tora-Pelle-Töre. Ni förstår, vi hade en barnmorska här på den tiden. Hon var mycket... var av storbondesläkt, och hon var mycket hård mot de som skaffade sej barn utom äktenskapet, torparefolk och såna. Och det var en torparedotter här nere som hade fått ett barn, och barnmorskan skulle ju hjälpa till. Och hon var så hård, sägs det, mot denna här och barnet, så de dog båda två. Så är berättelsen om det, se. Jaha.

Det sista hon sade innan hon dog, den här torparedottern, så sa hon: »Det ska du få betalt för!» sa hon. »Du ska få lida lika mycket som jag har lidit.» Och en tid efteråt det här, så började barnmorskan få födelsevåndor, som om hon skulle föda barn. Och hon jämrade sej och hon skrek, och det gick om sen om några dar. Då kunde hon inte sköta nånting, då låg hon i sin säng och skrek. Så gick det år efter år.

Och hon visste sej ingen råd på något sätt, utan hon sökte en klok gubbe som hette Långsmåla Harald, han bodde här i Härlunda nånstans vid den tiden, men han var kommen från Långsmåla, och han sa till henne: »Det bästa och det enda är att man får bedja henne om ursäkt. Det är det enda sättet att slippa detta elände.»

Ja, då var hon bliven så spak, så då sa hon: »Det går jag med på.» Så de samlades där, Långsmåla Harald och barnmorskan och några stycken till, klockan tolv en natt, en särskild natt; om det var en skärtorsdagsnatt eller något i den stilen. Och Långsmåla Harald, han målade en kriting runtom ikring graven, så hon inte skulle kunna springa ut när hon var uppkommen. Sen började han att läsa. Och hon kom opp ur graven i sin likklädsel.

Men barnmorskan blev så ilska, när hon fick se att hon kom upp ur graven, så hon spottade henne i ansiktet och sa: Tvi, din lea kona, som har förorsakat mej så mycket lidande! Och skulle klippa till henne. Och när hon slog till henne, så hoppade hon över ringen, och de började slåss båda fruntimrena, slåss nåt så förbaskat så Långsmåla Harald kunde inte skilja dem knappast åt. Och sen kunde han inte få ner henne förrän han fått henne utom ringen, utan de måste tillkalla prästen. Och då antagligen använde prästen min fars svartkonstbok när han läste ner henne, för han lyckades läsa ner henne.

Men barnmorskan fick sina födslovändor lika mycket efteråt som före. Hur länge, det vet jag inte, för hon dog ju långt förrän jag föddes. Men jag har talat med gamla gummor som kom dit på besök, vänner till henne, när hon hade detta här. Och de garanterade för det var sant, absolut! Hon skrek som ett fruntimmer som ska få barn, hade de där plågorna. Hon dog sen, jag har glömt årtalet. Men det var före 1900-talets ingång.

Ivars vissellyte

Jo, den här visslingen som jag gör och har gjort mycket i min dag – jag har uppträtt ganska mycket både i Sverige och i Amerika med den – den har jag aldrig lärt, den är medfödd. Som litet barn var jag ett stort problem, för när jag låg i vaggan gjorde jag inte som andra barn, låg och kved och jämrade mej. Jag visslade, stack fingrarna i munnen och visslade har de talat om för mej. Och det var ett stort problem det där, för folket trodde jag var förtrollad på nåt sätt eller att det var ett lyte. Och många kom och skulle titta på den här ungen som visslade i vaggan.

Så de tog mej till en klok gumma i Härlanda socken i Småland. Hon hette Anna. Hon skulle kunna bota allt ont och bota lyte. Och hon fick höra mitt visslande. »Jaha», sa hon, »detta här, det är nånting som är mycket svårt att bota. Det finns endast ett sätt att bota det och misslyckas det, så finns det inte någon bot i världen för detta.»

»Ni ska fånga en gädda», sa hon. »Och denna gädda ska ni ta hem i en spann vatten, så den inte blir det minsta skadad. Sen ska ni stöta ungen tre gånger på hakan med denna gäddan. Sen ska ni kasta gäddan tillbaka i sjön mycket varsamt, så inte den skadas. Då får den lytet, om det inte misslyckas. Men misslyckas det, så kan jag inte råda nån annan bot för detta», sa hon.

Ja, min far fångade en gädda och min mor stötte mej tre gånger på hakan med denna gädda, och sen bars den mycket varligt ner till en sjö härnere. Men jag visslade lika bra (skratt). Men det var inte det värsta. Det värsta var att gäddan började vissla också, förstår ni (skratt). Folk som färdades förbi på vägen och som bodde vid sjön, de fick höra det vissla nere vid sjön. De blev rädda för sjön. Förbaskat rädda för sjön blev de, förstår ni.

Och åren gick, och jag blev lite större, och en vacker dag så var det en bonde

som fångade en stor, fin gädda i sjön. Och den vägde kanske ett kilogram när de stötte mej på hakan med den, men nu vägde den sex eller sju kilogram. Bonden kom hem med den och la den på köksbordet och sa till sin gumma att hon ska rensa den och koka den till middag, för det var ju mycket fint kött att få. Jaha.

Gäddan, förstår ni, låg på bordet och kippade efter andan, och hon gick efter spiskroken och skulle slå den i huvudet med, så att den skulle dö innan hon började rensa den. Men då fick hon sitt livs största överraskning. Gäddan stack – Spiskroksvalsen hade blivit populär rätt då, förstår ni – gäddan stack stjärten i munnen och började på så här (sticker två fingrar i munnen och visslar Spiskroksvalsen). Och gumman hon blev alldeles dödsförskräckt. Hon hade hört talas om den här gäddan. Och där var den!

För några år sen var det en som påstod han hörde gäddan vissla nere vid sjön. Men jag har icke hört den nån gång. Ja, det hörs galet ut, men ni vet, det händer mycket konstiga saker i världen.

Flickan som slog efter myggen med en lövruska

Ja, detta här, det är ett tvåradigt Jena-dragspel. Jag köpte detta så jag fick det till midsommarafteon 1916, och jag betalade 148 kronor för det. Det var en oerhörd summa för en ung pojke att betala ut, jag hade arbetat i många år för att kunna spara ihop till ett tvåradigt dragspel. Fastän nu är det utslitet.

Jag spelade då på en dansbana i Kyrkhult den midsommarafteonen, och myggen var förfärligt stygga. Man kunde inte spela, för att de bet ju sönder ansiktet. Det var en liten flicka, en tolvåring, som hade smitit ut, naturligtvis utan sina föräldrars löfte eller samtycke, och hon fick fatt i en lövruska och slog över ansiktet hela tiden när jag satt och spelade.

Det var midsommars afton 1916. Midsommars afton 1965 satt jag i Holje hembygdspark och spelade samma vals som då 1916 var populär. Då kom en äldre dam fram te mej – hon var välklädd – och hon sa: »Remember du mig?» sa hon. Jag tittade på henne, så sa jag: »Nej, det gör jag sannerligen inte.» – »Jo», sa hon, »det var jag som kesade away moskiterna från ditt fes midsommars afton 1916 på Kyrkhults dansbana.» – »Jaså», sa jag, »då kommer jag ihåg dej som liten flicka då.» – »Jaa», sa hon, »jag har vatt i Amirka nu i 45 år, och det är första gången jag är hemma. Jag bor i Seattle Washington. Och jag har hummat de stycken du spelade, den där valsen du spelade, hela tiden mitt liv där i Amirka», sa hon. – »Jaså», sa jag.

Och då ville hon ha den inspelad på band, så när hon reste tillbaka så hade hon en 40, 50 kanske, melodier inspelade på band från den tiden, och nu sitter hon i Seattle och behöver inte humma – det betyder gnola – längre på någon melodi. Nu ska jag spela den valsen på detta gamla spel som jag spelade på 1916 på Kyrkhults dansbana och som denna här damen i Seattle aldrig glömde (*spelar*).

När Ivar spelade för Al Capone

Detta här spelet har jag haft med mej i Amerika över Atlanten. Jag har spelat på Drottningholms däck och på Gripsholms däck, jag har spelat för negrar och indianer, och jag har spelat för rallare och skogshuggare. Och jag har spelat på det för den store gangsterkungen Al Capone.

Det hörs ju ganska konstigt ut, men han var inte så konstig, Capone, han var inte ett dugg konstigare än någon av oss. Han hade *speak-easies* i alla amerikanska städer, och jag var *ice-man*, jag bar is. En *speak-easy* är en lönnkrog, den var gömd bakom en annan liten inrättning mot gatan till, där de sålde läskedrycker, karameller och glass och sådant där, och slickepinnar. Sen gick man in genom en dörr – det var ju under förbudstiden. Där kunde man köpa vad som fanns att dricka i världen där inne, se. Och en gång jag var inne med is där, så fick jag se det var ett tvåradigt dragspel som låg där. Jag tog det och spelade lite på det.

Så kom det en till mej och sa: »Du kan ju spela bra.» – »Ja», sa jag, »jag har spelat mycket.»

Ja, sen hade de talat om det för, som de sade, *the chief*, chefen, och en lördag jag kom dit med is så sa föreståndarn att »chefen vill tala med dej, han vill höra dej spela dragspel», sa han, »för han är så intresserad av alla sorters folkmusik». Och jag gick dit och spelade för honom, och han tyckte mycket om en del av mina stycken. Jag tittade på honom. Han var så fruktansvärt välklädd, och han hade ett långt ärr på den vänstra kinden, och han hade kråsnålar med diamanter i, och såg så fin ut som en julgran. Det var ju Al Capone.

(Gunnar: Vill du spela valsen som du spelade för Al Capone då?)

Ja, den han tyckte om. Han var alldeles förtjust i den. Det är ett av Jularbos stycken, den heter Bilbol-valsens. Jag har inte hört den spelas på femti år, men jag ska försöka spela den. Detta är ett annat dragspel, så det kanske går lite bättre (*spelar*).

Snus-Henriks frieri

Jag såg först Henrik Bengtsson eller Snus-Henrik när jag var fyra år gammal. Då kom han hit en gång med en bred, vid rallarehatt och en vaggande gång, en stor, ståtlig karl, den ståtligaste jag nästan hade sett, åtminstone då, och jag har inte sett många mycket ståtligare än han var.

Sen andra gången jag kommer ihåg honom; då kom han hit. Då kom han också med en stor rallarehatt på huvudet och såg riktigt ståtlig ut och frågade efter min far. »God dag, gosse!» sa han till mej. Jag var tio, elva år kanske, något så där, tio så där. »Är fader Sven hemma i dag?» sa han. – »Nej», sa jag, »det är han icke, han är inte hemma.» – »Det var sorgligt», sa han, »jag skulle hatt lite hjälp. Jag har blivit förälskad i Tilda häröppe.» Det var våra grannar här, på andra sidan myren. Det var en dotter som hette Tilda. – »Jag har blivit lite förälskad i henne», sa han. »Jag skulle vilja ha far din te å läsa henne full av kärlek, så jag kunde gifta mej med henne utan vidare.» – »Kan

han det?» sa jag. – »Ja, för faen», sa han, »han kan allt, han kan läsa kärlek i vilket fruntimmer han vill.» – »Ja», sa jag, »det var ju illa. Han är inte hemma.»

Ja, han var så förfärligt rädd med hennes mor, för de hade vatt i gräl en gång, och Henrik han ville inte gräla med folk, och särskilt arga fruntimmer var han dödsförskräckt för. Han vågade inte gå upp där. »Men», sa han, »jag ska inte va hemma så många dagar. Jag vill ha klart besked nu. Jag ska säga dej en sak. Du är din faders son», sa han, »du har fått något av detsamma i dej. Följ du med mej upp där», sa han, »medan jag friar. Det ordnar sej nog, om du bara är med», sa han.

Jag var en liten pojke. Jag sa: »Jag kan inte göra nåt sådant.» – »Jo, för faen», sa han, »det ligger i dej. Du vet inte själv. Det är dolda krafter inne i dej», sa han, »det ser jag på dej. Utan du följer med, och du går och pratar med Hanna sen.» Hanna hette flickans moder, det var en grann flicka, Tilda. »Och du pratar med henne, medan jag... så kör du så här med tummen mot... jag gömmer mej bakom ladugården. Sen går Tilda ut till mej, så ska jag fria till henne där.» »Ge henne mitt äktenskapsanbud» var det han sa. Jaha.

»Vad ska jag säga när jag kommer in då?» sa jag till Henrik. Barn de frågar ju alltid större hurdant de ska uträtta ett ärende. – »Jo», sa han, »tala om vädret! Alla människor bara talar och skriker om vädret, det är ingen som gör nåt för det», sa han, »utan det får va som det är precis, men de ska tala om det i alla fall. Säg: Det är vackert väder i dag, och i morgon blir det nog ännu vackrare. Det är en inledning till samtal, förstår du», sa han.

Jaha, jag gick med Henrik. Han gömde sej bakom ladugården, och jag stegade in. När jag kom på kökstrappan så kom Hanna, gumman, med två stora spannar, hon skulle ge grisarna. Och de, grisarna, var precis där Henrik stod på lur och vaktade på att Tilda skulle komma. När jag mötte henne på trappan sa jag: »Det är vackert väder i dag, och i morgon blir det nog vackrare.» – »Det begriper du dej inte på. Sådana ungar begriper inte nånting», sa hon, gick förbi mej och satte kurs på Snus-Henrik. Henrik iväg som en skenande ardennerhäst, hem hit.

Och när jag kom hem, så stod Henrik här. Så sa han: »Du var min själ en dålig karl te hjälpa till med nåna underrättelser och utföra ärenden», sa han, »du skickade ut käringen på mej i stället för dottern.» – »Ja», sa jag, »jag kunde inte stanna henne.» – »Stanna henne? För helvete, du skulle talat med henne», sa han, »du skulle börjat å intresserat henne för en sak, om vädret och planeternas gång och solens gång och sådant där, om solförmörkelser – det är alla käringar intresserade av», sa han. – »Ja, jag hade inte tid, hon sprang i alla fall.» – »Det var djävulen så misslyckat. Nej, jag får vänta nu tills fader Sven kommer hem.» Och så gick han.

Snus-Henrik var enögd

(Bengt: *Han blev ju enögd mot slutet av sitt liv?*)

Ja, han sköt ut ett öga med ett dynamitskott, sa de här. Jag var i Amerika

då, så jag såg inte det. Men han gick och arbetade med ögat hängandes utepå, sa folk. Så de tog honom med våld till Karlshamnns lasarett och där förband de honom, ögat hängde ju ute, och sen åkte han till Lund. Och han kom ju precis i arbetskläderna, sådan han var.

Han gjorde sina skor av bildäck. På den tiden så var det inte gott om svenska ringar, utan det var Firestone och Goodyear. Han gjorde ett av Goodyear och ett av Firestone, så när han gick i snön så stod där Goodyear Firestone, Goodyear Firestone, Goodyear Firestone så långt han gick (skratt). Så frågade jag honom en dag, när jag var hemkommen: »Varför gör du dina skor av två olika bolag så där? Kan du inte hålla dej till ett märke?» – »Nej», sa han, »man måste vara lojal till båda bolagen, så har de ingenting att klandra mej för», sa han. Nehej.

Ja, han kom dit till Lund med detta här, förstår ni, och jag vet inte om detta är sant, men jag har hört talas om att han hade sytt byxor till sej själv av säckväv. Bakpå stod det »Extra prima superfosfat» och framtill stod det »Kalkkväve» eller nånting i den stilen. Jag kan inte garantera detta, men jag vet han sydde såna byxor, det vet jag för jag har porträtt av honom med såna byxor.

Jaha, han kom till Lund, och där skar de ju väck senorna och trådarna som höll ögat kvar, det måste ju väck. Och sen skulle han stanna några dagar. Så frågade han en utav läkarna där: »Finns det några sevärdigheter här i staden?» – »Ja», sa dom, »domkyrkan är en stor sevärdighet.» – »Ja, då går man ju dit», sa Henrik. Han var ju förbunden över ögat. Han gick dit. När han kom in i domkyrkan – för han påstod de hade en sjätte, sjunde och åttonde Mosebok där, den ville han studera, för han kunde biblen utantill, se. Det hade han inte funnit i den vanliga biblen. Jaha, när han kom dit, så var det turister, ett tyskt turistsällskap i kyrkan, och de hade en guide med sej. Och han förevisade ju vad som fanns där. Men när de fick se Henrik, sen brydde de sej inte om varken guiden eller nånting annat. De bara stod och glodde på denne man som kom in i kyrkan.

Karl XII:s festampar

Henrik härstammade på moderns sida från en plats i Småland, som förr i tiden kallades Festampalandet. Det heter inte så nu, men förr i världen hade de så konstiga namn på bygderna. Han var mycket stolt över detta namn. Han berättade för mej att hans förfäder på den linjen hade varit stora krigare i Karl den tolfte armé. Dessa kallades festamparna. Det var mycket storvuxna, kraftiga män och kvinnor väl också. Och de åt mycket och producerade massor av gaser naturligtvis, som kallas för fes.

Han påstod att det var de som vann slaget vid Narva. Karl den tolfte hade placerat ut en festamp här och där ibland soldaterna, de stod ju på linje, och så en trumpetare här och där också, så när de anföll de ryska ställningarna – ryssarna hade ju snön i ansiktet, för det snöade ju bra – så alstrade festamparna – de hade fått ett riktigt skrovsmål före slaget, så matsmältnings-

apparaten var kommen i gång – de alstrade en massa fes, och detta fes det flög rakt i nosen på ryssarna, precis som i världskrigen, se. De kunde inte utvärda detta här; sen hörde de trumpetstötter var de än tittade. Det blev fart på dem, en förfärlig fart, så Henrik han var övertygad om att festamparna vann slaget vid Narva.

Han var mycket högfärdig, som jag sade, över detta namn. Han försökte få antaga det som ett släktnamn. Han satt här en kväll och skrev på ett papper »Henrik Festamp». Han sa: »Något vackrare namn kan man väl inte gärna leta opp.» Men vederbörande myndigheter avtog hans begäran. Han fick inte heta Henrik Festamp.

Egyptens kungliga huvudskallebörare

Henrik var ju mycket egen och excentrisk. Han kom hit en kväll, och det var under kriget och vi hade ju ingen elektrisk belysning här på detta hållet då. Och fotogen fick vi inte köpa. Allt vi kunde klara oss med var karbidlamporna, och de var besvärliga.

Henrik kom hit och satte sej. Han sade: »Ja, det är besynnerligt med den här belysningen. Men,» sa han, »jag har i mitt huvud nu belysning till en hel by», sa han, »och en lykta för mej själv, varhelst jag än går, bara jag kunde få ut det.» – »Var har du det?» sa jag. – »Det har jag i huvudet här», sa han, »för jag har druckit så mycket sprit i mina dar. Om man borrade ett litet hål och satte dit en brännare, sådan som är på karbidlamporna, så hade jag en lykta varhelst jag gick och kunde lysa andra folk också», sa han.

»Men», sa han, »läkarna nu för tiden, de kan ju ingenting. För i världen i gamla Egypten, där hade de huvudskallebörare, kungliga huvudskallebörare till och med, som borrade på kungarna när de fick ont i huvudet och släppte ut dessa här gaserna, för det trycker ju på hjärnan. Men här finns ju ingen som kan göra det.»

Där satt en del här och lyssnade. Bland dem var en ung pojke som hade varit i en automobilolycka, han hade ligget på Karlshamns lasarett i fyra månader. Sen hade han fortsatt hos en naturdoktor uppe i Billingsholm i Småland som hette Fjällberg. Där hade han varit i fyra månader för att bota det där benet, för det var illa sönderslaget. Han stack fram huvudet, så sa han: »Ja», sa han, »det kan jag borra om du vill», sa han. – »Borra, du borra, du är väl ingen läkare, du?» – »Jo, visst är jag läkare», sa han. »Är du läkare, pojke, hur har du kunnat studera till det yrket?» – »Jo,» sa han, »jag var fyra månader hos Rietz och fyra månader hos Fjällberg.» – »Har du varit både hos Rietz och Fjällberg», sa Henrik, »så är du förmodligen en riktigt läkare.»

Han frågade mej om jag ville gå efter ett borrhål, så skulle han [pojken] borra. »Men tag ett sådant borrhål som är en stoppskruv på, så det inte går för långt ner, för då får man huvudvärk av det där», sa han. När jag kom med ett borrhål, så sa han: »Nej, jag tror vi väntar till nästa gång. Du vet, jag är inte riktigt säker på det där borrhålet, det ser ju ut te va lite för stort.» Så det blev inte borrhål i huvudet

på Henrik. Men han fick sådan förfärlig respekt för den här pojken, för han trodde han var läkare eller doktor.

Flickan som la benen bakom nacken

Jo, den här bonden Per Svensson alias Ryssa-Pelle, han hade en dräng som han kallade det. Det var en person, han var inte fullt vetande. Och han var hälften dansk greve och hälften svensk torpare, för hans mor var en torpardotter här en gång. Hon hade varit i Danmark och blivit försatt i grossess, och han föddes här. Han var lika gammal som Pelle precis. Pelle tog hand om honom, han kunde inte klara sej själv. Han kunde räkna till fyra men inte längre. Och han hjälpte till lite här och där, Pelle hade honom bara för nöjes skull.

De satte potatis i Komperskulla, det gjorde de med häst och årder, som de gjorde på den tiden. Och Pelle hade fått dit en ung, grann flicka, sådär en 16–17 år gammal, som lade potatisen ned, för han lade gödseln, sådan här handelsgödsel. Och Pelle och Edla – det var hans hustru – de hade varit på en cirkus i Olofström, det var förut på söndan, detta var på måndan. Och där var en flicka som kunde lägga fötterna kring nacken. Upp kring nacken båda fötterna, och sen rullade hon. Och Pelle talade om det, hurdant hon gjorde. Och den här unga flickan, hon tänkte: det ska jag försöka nån gång. Hon gick i blåbyxor, det var varmt och hon hade inte något annat på sej än blåbyxor och en liten blus.

Så när de ätit middag så skulle Pelle sova middag. Det gjorde han alltid i två timmar. Alla som arbetade hos honom fick inte arbeta hårt, för det brydde han sej inte om, det var inte till nytta, se. Och medan Pelle sov middag, så gick flickan upp på höskullen och tänkte: nu skall jag försöka om inte jag kan lägga mina ben omkring nacken som han hade talat om. Hon tog av sej dessa här blåbyxorna, och då var hon ju naken om nedre delen av kroppen. Och hon fick verkligen båda benen upp ikring nacken. Men sen slog det lås, och hon kunde inte på något sätt få ner benen. Och hon hade lagt sej precis intill luckan nedifrån stallet, så hon låg med apparaten rakt mot luckan. Och det var ju halvmörkt där uppe på höskullen. Jaha.

Han hade lagt sej på soffan och skulle somna. Då kom han till att tänka på att hästen hade kanske inte nog hö därute, så han sa åt denna här medhjälparen Edvard: »Gack ut», sa han, »och ge mårren lite hö!» – »Det är inget hö nere», sa Edvard, för han var lika bekväm av sej, han låg i en säng och skulle vila middag, han hade ändå inte gjort nåt vidare. – »Ja, gå upp på höskullen och riv ner lite då!» Jaha, han gick.

Han kröp upp på stegen, upp på höskullen, och precis som han fick huvudet över där så fick han se det här flickan hade mellan benen. Något så hemskt hade han aldrig sett i sitt liv. Han tittade ett tag, sen ner som en raket, för han såg bara detta, han såg ingenting annat. Ner som en jäkel, förskrämd, och in och la sej i sängen. Då vaknade Pelle, för han hade somnat till lite medan Edvard var ute, då vaknade han till och tittade opp med ena ögat. Så sa han: »Gav du

märren något hö?» – »Nähä», sa han. »Varför gav du inte märren hö?» – »Jag törs inte», sa han. – »Va? Törs du inte ta och ge märren lite hö?» – »Nä», sa han, »det ligger en svartnosader kalv däruppe, och han kränger med huvet mot mej.» – »Jaså», sa Pelle, »har det kommet en kalv opp på höslinnet, det kan jag då inte fatta», sa han. »Ja, då får väl jag gå dit och få fatt lite hö till märren.»

Pelle, han tog sin hundratjugo kilogram tunga, feta kropp och kröp opp för stegen. Precis som han satte huvudet ovanför där, så var det nära att han hade svimmat, för han stack ju nosen nästan in i den där kalvanosen. Han stannade på ögonblicket och tyckte genast det var en kalv som krängde nosen mot honom. Men han sa själv till mej: »Sen fick jag se vad det var, för jag hade tittat på sådant förr. Jag sa: lilla däka, sa jag, ligger du här på det viset?» – »Ja», sa hon, »jag har fått upp fötterna som du sa det där fruntimret på cirkusen hade fått, men jag får inte ner dom.» – »Ja, det ska jag med största glädje i världen hjälpa dej ned med dom», sa'n. »Och herregud, så grant det var. Och jag fick ner fötterna på'na med», sa han. »Men hade jag inte vart gift, så tror jag inte jag hade tatt ner fötterna på'na», sa han.

Källor och litteratur

Otryckta och fonogram

Kungl. biblioteket, Stockholm: Brev från Ivar Andersson till Bengt af Klintberg 1970–1987.

Svenskt visarkiv, Stockholm: Bandinspelningar hos Ivar Andersson 14–16 mars 1970. Kyrkhults Hembygdsförening, Kyrkhult: Bandinspelningar hos Ivar Andersson 14–16 mars 1970.

Tryckta

Andersson, Ivar, 1967: *Is i Chicago*. Karlshamn.

— 1992: *Berättarkungen. Ivar Anderssons amerikahistorier i urval och med inledning av Ulf Beijbom*. (Emigrantinstitutets vänners skriftserie 4.) Växjö.

— 2014: *Ivar i Ulvaboda. En av Sveriges främsta berättare*. Kyrkhults Hembygdsförening 2014. Kyrkhult.

— 2018: *Ivar Andersson berättar. Jakt och jägare*. Red. Marianne Skogsgårdh. Kyrkhults Hembygdsförening 2018. Kyrkhult.

Aronsson, Rune, 1987: Sven Andersson. En storbyggmästare från Kyrkhult. I: *Vår Hembygd*, s. 8–14.

Beckman, Leif (red.), 1962: *Jägarhumor*. Malmö.

Bejbom, Ulf, 1991: Ivar i Ulvaboda och andra original [rec. av Lynn Åkesson, De ovanligas betydelse]. *Smålandsposten* 15 juli.

— 1992: Amerika i Ivar Anderssons berättarliv. I: Andersson 1992, s. 7–54.

Bengtsson, Henrik, 1947: *Snus-Henriks dikter*. Karlshamn.

Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof, 1968: Folksägner från Varend. Utgivna med inledning och kommentar av Nils-Arvid Bringéus. I: *Kronobergsboken*, s. 39–128.

Klein, Barbro, 2021: *I tosaforornas värld. Gustav berättar*. Stockholm.

- af Klintberg, Bengt, 1987: Ivar Andersson död. En märklig traditionsbärare. *Dagens Nyheter* 23 juni.
- 2016: *Kvinnan som inte ville ha barn. Sagotypen ATU 755, »Sin and Grace», i muntlig tradition och litterära verk.* (Acta Academiae Gustavi Adolphi CXLIII.) Uppsala.
- Liljeblad, Sven, 1981: Inledning. I: *Svenska folksagor*. Andra bandet. (Facsimile-utgåva.) Stockholm.
- Ottosson, Jan, 1987: Ivar i Ulvaboda. En minnesteckning. I: *Vår Hembygd*, s. 43–46.
- Palmenfelt, Ulf, 2017: Berättade gemenskaper. Individuella livshistorier och kollektiva tankefigurer. Stockholm.
- Simonsson, Helge, 1965: Förord. I: *Jubileumsskrift över Kyrkhult 1865–1965*. Karlshamn.
- Åkesson, Lynn, 1991: *De ovanligas betydelse*. Stockholm.